

Ivan Kohout a kol.

**Myšlenky
pražského frankismu**

Kritické studium
židovské mystiky

KAROLINUM

Myšlenky pražského frankismu

Kritické studium židovské mystiky

Ivan Kohout a kol.

Recenzovali:

Jiří Beneš (Univerzita Karlova)

Věra Tydlitátová (Západočeská univerzita)

Studie vznikla za podpory vnitrouniverzitní soutěže PRIMUS v rámci projektu Depolitizace studia židovské mystiky: teologická reflexe literatury pražských frankistů (PRIMUS/17/HUM/34), řešeného na Univerzitě Karlově, Husitské teologické fakultě.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Redakce Alena Machoninová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023
© Ivan Kohout a kol., 2023

ISBN 978-80-246-5442-3
ISBN 978-80-246-5491-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Seznam zkratek	7
Předmluva	9
1. Úvod	11
1.1 Pražský frankismus a jeho politizace	11
1.2 Pražské frankistické rodiny	13
1.3 Literatura pražských frankistů a jejich myšlenky	29
1.4 Vědecký diskurz a jeho politizace	38
1.5 Peter Beer a počátky zkoumání frankismu	42
1.6 Další cesty bádání	67
1.7 Úsilí o diskurz apolitický	90
2. Překlady	93
2.1 Doktrína	93
2.1.1 Peter Beer – Geschichte, Lehren und Meinungen	93
2.1.2 Löw Enoch von Hönigsberg – Dopis k dějinám víry	125
2.1.3 Löw Enoch von Hönigsberg – Něco pro ženské pohlaví, které doufá v to, co Bůh vykoná, a k této jeho svaté pomoci samotné	134
2.1.4 Löw Enoch von Hönigsberg – Komentář k Halelu	142
2.1.5 Wolfgang Wessely – Z dopisů jednoho šabatiána	145
2.2 Memoáry	158
2.2.1 Moses Porges – Paměti	158
2.2.2 Leopold Stein – Zpráva o sektě frankistické	173
2.2.3 Frederika Dembitzová Brandeisová – Vzpomínky	180
2.2.4 Fritz Mauthner – Vzpomínky	182
2.2.5 Zpráva o cestě Rev. pana Nitschkeho	191
2.3 Dokumenty	195
2.3.1 Moravský zemský archiv	195

2.3.2 Objevené dokumenty k dějinám frankistů v Offenbachu, zpřístupněné rabínem Dr. Samuelem Backem	200
2.3.3 Löw Enoch von Hönigsberg – Stížnost policejnímu komisaři	208
2.3.4 Bettina von Arnim – Dopisování s dítětem	233
2.3.5 Neustálá maškaráda: Ze dvou psaní, 18. ledna 1800	234
2.4 Výběrové biografie autorů	239
3. Teologická reflexe	243
3.1 Antropologie duše a těla	243
3.2 Bohočlověk	246
3.3 Eschatologie	249
3.4 Islám	251
3.5 Jákob Frank	253
3.6 Kniha Zohar	256
3.7 Kosmologie a kosmogonie	260
3.8 Křesťanství a pojetí Boha	266
3.9 Offenbach	273
3.10 Osvícenství a vědecký pokrok	278
3.11 Postavení ženy v pražském frankismu	285
3.12 Rabínský judaismus	290
3.13 Sexualita	295
3.14 Tanach a jeho interpretace	301
3.15 Výchova a vzdělání mládeže	305
3.16 Vykoupení	308
4. Metodika	312
4.1 Pramen	312
4.2 Strategie	317
4.3 Verifikace	320
5. Slovo závěrem	323
Bibliografie	325
Rejstřík	335

Předmluva

Cílem předložené monografie je pojednat o komunitě pražských frankistů a poukázat na problematické momenty vědeckého hodnocení tohoto společenství. Tato studie, jež vznikala v letech 2018–2020 na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, je jedním z výstupů programu PRIMUS HUM/17/34 *Depolitizace studia židovské mystiky: teologická reflexe literatury pražských frankistů*, jehož hlavním řešitelem byl ThDr. Ivan Kohout, Th.D. Součástí týmu byli Mgr. Marek Vinklát, Ph.D., Mgr. Dominika Šimlová, Mgr. Adam Baudiš, Ph.D., Mgr. Kamila Kopřivová, Ph.D., doc. Bedřich Nosek, CSc. a doc. David Biernot, Th.D. Hlavní řešitel projektu Univerzity Karlovy děkuje za podporu, které se jeho práci dostalo, a děkuje také všem, se kterými mohl během tří let projektu spolupracovat. Naše monografie vychází z přesvědčení, že současné judaistické práce zkoumající oblast židovské mystiky nelze považovat pouze za vědecký fenomén. Studie o kabale jsou podle názoru hlavního autora této knihy v mnoha případech výsledkem prolnutí světa vědy a náboženského prožitku. Popsaná teze se pak vztahuje i na literaturu zabývající se frankismem a stoupenci frankismu z řad českých židů. Pražský frankismus je specifickým úkazem dějin religiozity, kterému v české vědecké literatuře doposud nebyla věnována větší pozornost. Monografie si proto vytyčuje úkol tuto situaci změnit a poskytnout střízlivou reflexi myšlení pražského frankistického společenství, jejíž výsledky nebudou vycházet z širokého teologického předporozumění. Pražský frankismus bude uchopen jako autonomní náboženský směr mystického charakteru, vycházející především z knihy Zohar, který svým členům nabídl alternativní formu náboženské seberealizace. Vedle překladů z pražské frankistické literatury a její teologické reflexe se čtenáři v této knize dostává do rukou také

důležitý zdroj bibliografický a biografický. Přehled dochovaných dokumentů, z nichž mnohé uveřejňujeme v českém překladu, doplňuje vylíčení života pražských frankistických rodin, jejich vztahu k židovskému společenství a emigrace rodin do USA. Pražský frankismus tato studie popisuje jako neortodoxní a synkretické nové náboženské hnutí, které se dostalo do konfliktu s normativní náboženskou tradicí, jehož značné rozměry následně zasáhly i pole vědeckého zkoumání židovství. Kniha chce být konstruktivním příspěvkem k judaistickému bádání a k otázce jak judaistiku 21. století metodicky vymezit. Výsledků dosavadního úsilí představitelů oboru si vážíme a čtenáře knihy prosíme o přednesení stanoviska k našemu způsobu jejich hodnocení.

Ivan Kohout a kolektiv

1. Úvod

1.1 Pražský frankismus a jeho politizace

Pražský frankismus je v českém vědeckém diskurzu okrajovým tématem, jemuž nebývá věnováno mnoho pozornosti. Pražská frankistická literatura byla a je zkoumána badateli zahraničními, základy jejich postupu ovšem tkví v době, kdy se judaistika, označovaná jako „*Wissenschaft des Judentums*“, ustanovila jako specifický obor, jehož směřování nebylo určováno výlučně vědeckým zájmem. *Die Wissenschaft des Judentums* vznikla jako prostředek k prosazení emancipace a též zastávala roli ideologického nástroje reformního a konzervativního hnutí.¹ Popsané dědictví pak judaistická bádání doprovází až do současnosti. Judaistika se místy stává nástrojem prosazování denominačních doktrín, a částečně tak může ztrácet vědecký ráz. Z popsaného základu vyšel i G. Scholem, který pod vlivem normativního judaismu a vlastního sionistického přesvědčení označuje šabatianismus a frankismus termínem „mystická hereze“.² G. Scholem navázal na protifrankistickou rétoriku dobových náboženských autorit a spíše než čisté vědecké zkoumání rozvinul systém, jenž je ve své podstatě další fází rozvoje židovské mystiky, která na místo kabalistické terminologie dosadila vědecké pojmosloví a na místo

1 Viz Günter Stemberger: *Úvod do judaistiky*, přel. Štěpán Zbytovský, Praha: Vyšehrad 2010, s. 11–18.

2 G. Scholem tezi patrně přikládal značný význam. Takto lze usuzovat na základě toho, že slovy „*Sabbatianism and Mystical Heresy*“ pojmenoval v *Major Trends* celou relevantní kapitolu. Viz Gershom Scholem: *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York: Schocken Books c1995, s. 287–324.

theurgického plnění *micvot* položila úvahu o kabalistických konceptech. Jedním z dokladů tohoto jevu, který se dnes týká již generací badatelů, jsou kritická vyjádření akademiků vůči narůstajícímu zájmu laiků o kabbalu a jejich snaze kabbalu praktikovat. Jak píše B. Huss v článku *“Authorized Guardians”*, badatelé takto dosvědčují ztotožnění se zkoumaným předmětem a přechod od snahy interpretovat hodnotu kabaly ke snaze ovládat její kulturní odkaz.³ Cílem této práce je poukázat na fenomén politizace v kontextu pražského frankismu, poskytnout jeho autonomní reflexi a nabídnout přehlednou metodiku zkoumání, jejíž uplatnění aspekt politizace židovské mystiky upozadí.

Frankismus byl minoritním náboženským směrem 18. a 19. století a jeho vůdčí postavou byl Jákob Frank, jenž žil v letech 1720–1791. Nejvíce stoupenců J. Frank získal v Polsku, v Českých zemích a v Německu. V Českých zemích bylo centrem frankismu nejprve Brno, kde Frank pobýval v letech 1773–1786, aby se později se svými následovníky usídlil v německém Offenbachu.⁴ Důležitou roli poté sehrála i Praha. Mezi Prahou a Offenbachem, jehož komuna měla částečně vojenský ráz, započala po smrti J. Franka široká spolupráce, v jejímž čele stála společenstvím zbožňovaná Frankova dcera Eva. Příslušníci hnutí pražského frankismu byli etničti Židé, kteří rozvinuli náboženský směr na pomezí judaismu a křesťanství, přičemž mnozí přijali i křest. Hnutí ovšem přetrvало pouze několik dekád. Frankismus zanikl v první polovině 19. století a lze hovořit o zániku do určité míry řízeném. Dokladem jsou vzpomínky, které popisují, jak se frankisté snažili zajistit, aby jejich literární odkaz nemohl dále pokračovat. Tak filozof F. Mauthner, potomek frankistické rodiny z Hořic, cituje matčiny vzpomínky: „Když do Hořic přišli vyslanci frankistů, byla má matka ještě malou dívkou. Přišli proto, aby si od dědy nechali vydat spisy a obrázek ‚Královny‘ (samozřejmě Evy). Vzhledem k tomu, že opatroval důležité dokumenty a také tento velký a vážený

3 Boaz Huss: *“Authorized Guardians”*. The Polemics Of Academic Scholars Of Jewish Mysticism Against Kabbalah Practitioners, in: Olav Hammer – Kocku von Stuckrad: *Polemical Encounters. Esoteric Discourse and Its Others*, Netherlands: Koninklijke Brill NV 2007, s. 81–104. Pro více informací o kabale v naší době viz také článek: Ivan Kohout: *Kniha Zohar v moderní době*. Rabi Jehuda Lejb ha-Levi Ašla, *Theologická revue* 86, č. 3 (2015), s. 267–275.

4 První vědecké zpracování dějin frankismu publikoval židovský historik a učitel Peter Beer, rodák z Nového Bydžova. Viz Peter Beer: *Geschichte, Lehren und Meinungen aller bestandenen und noch bestehenden religiösen Sekten der Juden und der Geheimlehre oder Cabbalah*, II, Brünn: Joseph Georg Traßler 1823, s. 309–339. Nejdůležitějším výsledkem vědeckého diskurzu poslední doby je publikace Pawel Maciejko: *The Mixed Multitude. Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755–1816*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press c2011.

obraz, lze usuzovat, že děda ve ‚vojsku‘ zastával vyšší postavení.“⁵ Snaha frankistů utajit svou náboženskou obrazivost však nebyla zcela úspěšná. Část díla se totiž přece jen zachovala. Jeho proveniencí jsou významné a bohaté rodiny Porgesovi, Wehleovi a Hönigsbergovi. Náboženský život a osudy těchto rodin jsou hlavním tématem naší práce. Předložená monografie přináší nezaujaté vykreslení dramatické víry pražských frankistů a zdůrazňuje, že úsilí o zkoumání náboženského života příslušníků tohoto společenství musí nutně doprovázet soustavná a systematická četba knihy Zohar. Přínos naší knihy ovšem spočívá i v dalších rovinách. Zájemcům o historii nabídne ucelený soubor poznatků o životě významných českých židovských rodin, které v mnoha ohledech formovaly obraz moderní Prahy a promluví i do dějin USA. V neposlední řadě pak předloží látky pro reflexi religiozity vlastní a upozorní na momenty, kdy se náboženská víra může stát bolestnou zkušeností.

1.2 Pražské frankistické rodiny

Pražský frankismus je stále málo tematizovanou kapitolou v bádání o náboženském hnutí založeném a dlouhou dobu vedeném Jákobem Frankem a Evou Frankovou. Na přelomu 18. a 19. století žilo v Praze několik židovských rodin, které se pro tento nově vzniklý duchovní směr nadchly, inspirovaly se jím a někteří dokonce jeho teologické myšlenky dále rozvíjeli. Následující kapitola sestavuje přehled těchto pražských frankistických rodin, představuje jejich výrazné osobnosti a vynáší na světlo dlouho zapomenuté podrobnosti o jejich životech, působení v Praze a o jejich vztahu s frankistickým dvorem v německém Offenbachu. Pro hlubší pochopení pražského frankismu jakožto specifické rodinné náboženské tradice je důležité si povšimnout také vazeb mezi rodinami, které vznikaly především sňatky. Konec kapitoly se pak soustředí na osudy a odkaz pražských frankistických rodin ve Spojených státech amerických, kam rodiny již jako jedno společenství odešly po revolučních událostech a následných protizidovských nepokojích roku 1848. Jákoba Franka a jeho dceru Evu Frankovou můžeme charakterizovat jako vůdčí postavy synkretického náboženského hnutí, které vedle židovství čerpalo také z křesťanského náboženství a dobové esoteriky. Frankistické společenství v mnoha ohledech stálo po boku tajných

5 F. Mauthner: *Vzpomínky*, odst. 23.

společností 19. století, se kterými bylo i personálně provázáno. Jákob Frank je zmiňován jako příbuzný M. Dobrušky, jenž měl blízko ke svobodnému zednářství a jehož aktivity daly vzniknout řádu známému jako *Die Brüder St. Johannis des Evangelisten aus Asien in Europa*, či *Die Ritter des Lichts*.⁶ Jejich spřízněnost s frankismem, v tomto případě již i myšlenkovou, bezesporu dokazují i P. Beerem citované frankistické dopisy. Ačkoli historické postavy Jákoba Franka a jeho dcery nejsou přímým předmětem našeho zkoumání, jelikož zájem projevujeme toliko o teologickou reflexi života těchto osob, nikoli o jejich život samotný, přesto považujeme za důležité učinit v tomto případě výjimku. Se zřetelem k dějinám českých zemí ve druhé kapitole proto přineseme také překlad korespondence k pobytu Jákoba Franka v Brně, jež dokumentuje pestré a pohnuté osudy příslušníků hnutí v osmdesátých letech 18. století, abychom vytvořili pevný základ pro následnou reflektivní analýzu pozdní pražské odnože tohoto společenství. Při rekonstrukci historických skutečností jsme využili několik osobních svědectví a pamětí z pera příslušníků frankistických rodin, o kterých bude podrobněji pojednáno dále. Jsou jimi především *Paměti* Mosese Porgese (1781–1870) na mládí sepsané před rokem 1868, *Žávěť* Gottlieba Wehleho (1802–1881) dokončená roku 1864 a paměti Frederiky Dembitzové Brandeisové (1828–1901) dokončené roku 1886. Důležitým pramenem navazujícího historického líčení se též stala kniha *Pilgrims of '48*, která popisuje emigraci významné části pražského společenství do Spojených států amerických.⁷

Porgesové z Porthheimu

Prvním doloženým stoupencem frankismu z rodu Porgesů je bezesporu rabi **Gabriel Porges** (1738–1824), otec **M. Porgese** a **Leopolda Judy Porgese** (1785–1869). M. Porges svého otce popisuje jako židovského vzdělance a pilpulistu, který se zabýval rozsáhlým obchodem,⁸ avšak o rodinnou živnost se nestaral přímo. Samotný podnik, kde se vyráběl likér rosolka a prodával další alkohol, vedla spíše Gabrielova manželka Ester (†1824), dcera pražského rabína Judy Löwa Kassowitze (†1763). Když svému čtrnáctiletému synu Mosesovi poprvé G. Porges odhaluje

6 Více viz P. Maciejko: *The Mixed Multitude*, s. 195–198 a 226–230.

7 Josephine Goldmark: *Pilgrims of '48. One Man's Part in the Austrian Revolution of 1848 and a Family Migration to America. A Study in Industry*, New Haven: Yale University Press 1930.

8 L. Stein: *Žpráva o sektě frankistické*, odst. 5.

frankistickou věrouku, slibuje mu zároveň, že jej v ní bude vyučovat Noa Kassowitz. Můžeme předpokládat, že zmíněný Noa Kassowitz mohl být s Porgesovými přes matku Ester pokrevně spřízněn. Zda byl jejím bratrem či bratrancem nelze s jistotou odvodit. Mladý Porges však dodává, že vzdělávání se věnoval i ze své vlastní iniciativy – četl přední osvícence své doby.⁹

Na začátku roku 1798 se mladý M. Porges vydává na náboženskou pouť do Offenbachu, kde po svém otci převzala roli mesiáše Eva Franková. V létě do Offenbachu dorazí do služby ještě mladší bratr Leopold. Toho tehdy M. Porges označuje za sedmnáctiletého, avšak dle jinde zmiňovaného roku Leopoldova narození mu v té době bylo spíše kolem třinácti let.¹⁰ Na podzim pak s obětními dary přijel do Offenbachu i otec Gabriel Porges v doprovodu bratrů **Aarona Beera Wehleho** (1750–1825) a **Jonase Wehleho** (1752–1823), o nichž budeme podrobněji hovořit dále. Rozdíl mezi bohatstvím obou rodin je zde patrný, neboť bratři Wehleovi věnovali Evě Frankové zlato, kdežto Gabriel Porges pouze „kus batistu“. Celou strastiplnou a na detaily velmi bohatou cestu do Offenbachu a zpět popisuje M. Porges ve svých pamětech, které jsou v celé dostupné šíři publikovány v korpusu druhé kapitoly monografie. Po návratu do Prahy se oba bratři pustili do podnikání, Moses s plátnem a Leopold s alkoholem. V roce 1808 však začali společně v centru Prahy na Jánském náměstí (dnešní nám. Curieových) vyrábět žádané potiskované textilie.¹¹ Po dvou dekádách se jejich obchod dokonce natolik rozrostl, že si mohli roku 1828 dovolit zakoupit Dienzenhoferův letohrádek na Smíchově¹² (dnes nově zrekonstruovaný zámček, kulturní památka České republiky Portheimka, která je ve vlastnictví městské části Praha 5 a ve které je provozována galerie a kavárna). Roku 1830 na přilehlém pozemku bratři Porgesové vybudovali továrnu, kterou roku 1833 navštívil sám císař František I.¹³ Společně s Mošem Izraelem Landauem (1788–1852), vzdělcem a vnukem významného pražského rabína Ezechiela Landaua (1713–1793), M. Porges v roce 1833 založil na židovském městě

9 M. Porges: *Paměti*, odst. 1–2. Srov. P. Maciejko: *The Mixed Multitude*, s. 254.

10 M. Porges: *Paměti*, odst. 14.

11 Constantin von Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, XXIII, Wien: Zamarski 1872, s. 122.

12 Martina Niedhammer: *Nur eine „Geld-Emancipation“? Loyalitäten und Lebenswelten des Prager jüdischen Großbürgertums 1800–1867*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2013, s. 188.

13 William O. McCagg: *A History of Habsburg Jews, 1670–1918*, Bloomington: Indiana University Press 1989, s. 75.